

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálně-pedagogických studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ivana Jeřábková

Vychovatel a jeho role směrem k dítěti s postižením

Olomouc 2023

Vedoucí práce: doc. Mgr. Dita Finková Ph. D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vychovatel a jeho role směrem k dítěti s postižením“ vypracovala sama pod odborným vedením. Dále prohlašuji, že všechny užití zdroje jsou zahrnuty v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne ...11. 6. 2023

Poděkování

Děkuji doc. Mgr. Ditě Finkové Ph. D. za odborné vedení a cenné rady při tvorbě této bakalářské práce. Velké poděkování patří mým nejbližším za jejich podporu v průběhu mého studia.

Obsah

Poděkování.....	3
1 Školní družina	2
1.1 Vymezení školní družiny, legislativa	2
1.2 Vybavení školní družiny.....	3
1.3 Cíle školní družiny.....	3
1.3.1 Cíl výchovy v družině	4
1.4 Výchova mimo vyučování a její funkce	5
1.5 Činnosti školní družiny.....	7
1.6 Dokumentace ŠD.....	9
1.7 Tvorba školního vzdělávacího programu pro ŠD s ohledem na typ postižení.	9
1.7.1 Podmínky pro zařazení dítěte s postižením do družiny.....	10
1.8 Podmínky přijetí do družiny	12
2 Vychovatelé.....	13
2.1 Vzdělanostní předpoklady, profil vychovatele	13
2.3 Role vychovatele ve vzdělávacím systému	14
3 Dítě se syndromem ADHD.....	16
3.1 Specifikace způsobu práce vychovatele při práci s jedinci s ADHD.....	17
3.2 Prevence problémového chování.....	18
4 Zázemí dítěte s ADHD.....	20
4.1 Možnosti spolupráce v rodině i ve škole	20
5 Cíl práce.....	22
6 Výzkumné otázky.....	23
7 Metodologie	24
8 Výzkumný vzorek.....	25
9 Výsledek výzkumného šetření.....	26
9.1 Náplň práce vychovatele	26
9.2 Nároky na práci vychovatele	29
9.3 Spolupráce s rodinou.....	31
10 Shrnutí závěru výzkumného šetření.....	33
11 Diskuze	35
Závěr.....	37
Seznam bibliografických citací	38

Elektronické citace	39
Seznam tabulek	41
Přílohy	42

Úvod

Při vykonávání povinné praxe v družině jsem si všimla, jak náročná je práce vychovatele a jak všestranně zaměřený musí být člověk, který chce v dnešní době tuto práci vykonávat. Musím přiznat, že i já v roli rodiče s dítětem s ADHD, který kdysi vodil své dítě z družiny, kde je s důvěrou po škole zanechal, jsem měla úplně zkreslenou představu o tomto povolání. Vnímala jsem družinu a vychovatele jen jako odpočinkový kroužek, kterým před patnácti lety také z větší části byla. Dnes v roli praktikantky musím říci, že stejná škola, kam chodilo moje dítě, ale i ostatní školy, kde jsem praxi vykonávala, poskytují mnohem širší spektrum různých činností a nároky kladené na vychovatele jsou mnohem vyšší.

I dnes jsou v družinách jak děti intaktní, tak děti se speciálními vzdělávacími potřebami, které jsou v rámci inkluze zařazovány do běžných škol. Ovšem aby se docílilo optimálního stavu a spokojenosti všech zúčastněných, je třeba stanovit a také dodržovat určité postupy. Začlenění dětí s postižením je přínosné především pro děti samotné, ale klíčová je spolupráce vedení školy, speciálního pedagoga, učitelů, vychovatelů a také rodičů.

Toto téma mě zajímá, protože těchto dětí je docela hodně a stále vidím rozdílný přístup k nim ze strany učitelů i vychovatelů. Ti, stejně jako i rodiče, často tápou a někdy se navzájem obviňují z neochoty věnovat těmto dětem speciální péči, kterou potřebují. Proto jsem se rozhodla zjistit, jakou roli má v tomto procesu vychovatel a čím může svému dítěti prospět rodina.

Každé dítě si zaslouží zažívat úspěchy a u dětí s ADHD, které mají často nízké sebevědomí a mohou být frustrované, to platí dvojnásob. Často jsou okolím vnímány jako ty, které zlobí, ale díky zajištění vhodných podmínek se může dítě vzdělávat a vychovávat se svými vrstevníky v základní škole běžného typu.

Hlavním cílem bakalářské práce je:

„Specifikace přístupu k dětem s ADHD ve školní družině na běžném typu školy směrem od vychovatele.“

Praktická část je vedena formou polostrukturovaného rozhovoru, je zaměřená na reálné a praktické zkušenosti vychovatele pracujícího s dětmi intaktními i s dětmi s ADHD v družině.

1 Školní družina

Kapitola je věnována školní družině, vymezení pojmu školní družina a výchova mimo vyučování, její funkci, cílům a obsahu činnosti. Zahrnuje také legislativu, podle které se řídí, a dokumentaci.

1.1 Vymezení školní družiny, legislativa

Školní družina je důležitá součást výchovně vzdělávacího systému České republiky. Patří mezi školská výchovná zařízení pro zájmové vzdělávání, stejně jako školní kluby a střediska volného času. (Hájek, Pávková a kol., 2011)

Podle vyhlášky MŠMT ČR č. 74/2005 §1 Účastník zájmového vzdělávání.

Část první: Účastníky zájmového vzdělávání jsou děti, žáci a studenti; účastníky mohou být také pedagogičtí pracovníci, zákonní zástupci nezletilých účastníků, popřípadě další fyzické osoby.

Část druhá: Školská zařízení pro zájmové vzdělávání § 3

Typy školských zařízení pro zájmové vzdělávání

Školská zařízení pro zájmové vzdělávání jsou:

a) středisko volného času (dále jen "středisko"),

b) školní klub (dále jen "klub"),

c) školní družina (dále jen "družina")

Družiny navštěvují převážně žáci prvního stupně ZŠ, kteří zde tráví podstatnou část odpoledne. Družiny jsou nejvíce navštěvovaná zařízení z výše jmenovaných, a tak ovlivňují podstatnou část dětské populace (Bendl a kol., 2022, s. 134)

Družina může poskytovat zájmové vzdělání žákům jedné školy nebo i více škol. Vykonává činnost ve dnech školního vyučování, ale také ve školních prázdninách, kdy ředitel může po projednání se zřizovatelem činnost družiny přerušit (Metodika pro podporu tvorby Školního vzdělávacího programu ve Školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, 2009, str. 19).

Družina je ve dnech školní výuky mezistupněm mezi výukou ve škole a výchovou v rodině (Metodický pokyn k postavení organizací a činnosti školních družin, 2002)

Přihlášení žáci jsou zařazováni do oddělení, které mají nejvíce 30 žáků. V případě, že je oddělení tvořeno jen žáky se zdravotním postižením (dále jen ZP), je jejich počet stejný jako ve třídě školy samostatně zřízené pro tyto žáky, podle zvláštního právního předpisu. V jednom oddělení může být zařazeno nejvíce 5 žáků se ZP. Ředitel určuje nejvyšší počet žáků na jednoho vychovatele, podle druhu činností a s ohledem na jejich bezpečnost.

Obecně platné předpisy nestanovují povinnost družiny vést přehled výchovně vzdělávací práce. Ředitel určuje způsob vedení zápisu (Metodika pro podporu tvorby Školního vzdělávacího programu ve Školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, 2009)

Podmínky přijetí uchazečů

Ředitel školy rozhoduje o přijetí žáka do školní družiny na základě vyplněného zápisového lístku nebo přihlášky, ta povinně obsahuje informace zákonných zástupců o rozsahu docházky a způsobu odchodu žáka z družiny, ostatní údaje stanoví ředitel (ibid).

1.2 Vybavení školní družiny

Patří sem stavebnice, stolní hry, časopisy pro děti, sportovní náčiní, jednoduché hudební nástroje atd.

Vybavení televizory a audiovizuální technikou není určeno k pasivnímu sledování, ale k naplňování výchovně-vzdělávacího programu pro zájmové vzdělávání. Vybrané pořady slouží jako motivace k výtvarnému vyjádření příběhu nebo jako inspirace k tématu hovoru.

Výpočetní technika je k obohacení výchovně-vzdělávacího programu družiny. Počítač slouží ke zdokonalování a procvičování práce na něm či k didaktickým a logickým hrám.

Vychovatel musí práci s počítačem ovládat a být připraven výchovně působit (podle MŠMT, metodického pokynu k postavení, organizaci a činnosti školních družin, článek 5)

1.3 Cíle školní družiny

Hlavním posláním těchto zařízení je umožnit dětem odpočinek a přípravu na vyučování. Odpočinkem jsou např. klidové činnosti nebo i pohybové aktivity nahrazující nedostatek volného pohybu ve vyučování. Pestrá nabídka možností dětem umožňuje vyzkoušet různé aktivity, a poznávat tak, co je baví, orientovat se v zájmových oblastech, což umožňuje další

vývoj jejich zájmů. Také je možné plnění domácích úkolů a procvičování učiva. Družina před vyučováním (ranní družina) zařazuje jen nenáročné činnosti, odpočinkové a rekreační (Bendl a kol., 2022)

1. 3. 1 Cíl výchovy v družině

Podle Hájka, Pávkové a kol. (2011) je to hlavně rozvoj dětí, jejich učení a poznání, osvojení základů hodnot, na kterých je naše společnost založena. Dále získávání osobní samostatnosti a budování schopnosti se projevovat jako samostatná bytost působící na svoje okolí.

Výchova je společenský proces, který se uskutečňuje i v družině a je součástí společenské reprodukce, nelze ji tedy chápat jako sociální službu. (Metodický pokyn k postavení organizací a činnosti školních družin, 2002)

Preventivní a rozvojové zaměření výchovy

Z psychologického hlediska je významná seberealizační funkce, která podle Maslowovy pyramidy lidských potřeb souvisí s uspokojováním nejvyšších psychických potřeb. Je zvláště důležitá pro děti, které ve školní výuce nedosahují kýžených výsledků. Úspěch při seberealizaci v zájmové činnosti zvláště náročného charakteru kompenzuje pocit neúspěchu a negativního hodnocení ve škole (Lechta, 2010).

Maslowova pyramida lidských potřeb je jedna z nejznámějších teorií v oblasti lidské motivace. Maslow zde popisuje hierarchii lidských potřeb, které uspořádal od nejnižších po nejvyšší, které se objeví, až když jsou naplněny nižší potřeby.

Po naplnění základních fyzických potřeb je nejdůležitější potřeba bezpečí a jistoty, která v jedinci otevírá potřebu a touhu někam patřit a být přijímán, patřit do nějaké skupiny podobně smýšlejících lidí. Pozitivní zpětná vazba jedinci zvedá sebedůvěru a sebeúctu a ten se snadněji seberealizuje v životě. Třeba přes rozvíjení svých talentů a zájmů, což vede ke šťastnému a naplněnému životu. Všichni máme stejné potřeby, ale naplňujeme je různými způsoby. Dále píše: „uspokojení těchto potřeb má léčivý účinek, vyléčí chorobu související s deficiencí,“ (Maslow, 2014, str. 209)

Cíle výchovy

Družina má nabízet obsahově bohaté, podnětné a zajímavé činnosti, které probíhají ve vhodném prostředí, kde se děti přirozeně projevují, zaměstnávají a také baví. Má také poskytovat bezpečné prostředí z hlediska fyzického, sociálního i emočního.

Při stanovování cílů výchovy vycházíme z obecných cílů podle školského zákona v § 2 odst. 2

a) rozvoj osobnosti člověka, který bude vybaven poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život, výkon povolání nebo pracovní činnosti, získávání informací a učení se v průběhu celého života,

b) získání všeobecného vzdělání nebo všeobecného a odborného vzdělání,

c) pochopení a uplatňování zásad demokracie a právního státu, základních lidských práv a svobod spolu s odpovědností a smyslem pro sociální soudržnost,

d) pochopení a uplatňování principu rovnosti žen a mužů ve společnosti,

e) utváření vědomí národní a státní příslušnosti a respektu k etnické, národnostní, kulturní, jazykové a náboženské identitě každého,

f) poznání světových a evropských kulturních hodnot a tradic, pochopení a osvojení zásad a pravidel vycházejících z evropské integrace jako základu pro soužití v národním a mezinárodním měřítku,

g) získání a uplatňování znalostí o životním prostředí a jeho ochraně vycházející ze zásad trvale udržitelného rozvoje a o bezpečnosti a ochraně zdraví.

1.4 Výchova mimo vyučování a její funkce

Výchova mimo vyučování:

Je blízký pojem výchově ve volném čase, (kdy si děláme, jen co sami chceme, bez důvodu a řízení) je však rozdílný. Tento typ výchovy se vztahuje právě k dětem školního věku. Patří sem dobrovolné volnočasové aktivity, ale také některé povinnosti jako plnění školních úkolů, zachovávání sebeobslužných návyků atd. (Bendl a kol., 2015)

Jde o součásti běžného režimu dne např. v družině nebo domově mládeže, vymezuje se tedy jako výchovné působení v čase mimo vyučování, které probíhá převážně ve volném čase, ne ale výlučně. Probíhá mimo bezprostřední vliv rodiny a zajišťuje ho nějaká instituce (ibid).

Ve starší literatuře najdeme také pojmy mimotřídní či mimoškolní výchova.

Dnes se ale stále častěji užívá označení formální, neformální a informální výchova. K výchově ve volném čase má nejbližše výchova neformální, která má základní znaky výchovy jako cílevědomost a systematicčnost, a zároveň je dobrovolná, přitažlivá a zajímavá. Zpravidla nebývá vystaven certifikát (ibid).

Výchova mimo vyučování jako specifická oblast výchovného působení plní funkce:

- výchovně vzdělávací
- zdravotní
- sociální
- preventivní a rozvojovou

Výchovně vzdělávací funkce

Je nejdůležitější, podle specifických možností a legislativně vymezeného poslání rozvíjí schopnosti dětí, podílí se na usměrňování, kultivaci a uspokojování jejich potřeb a na formování žádoucích postojů a morálních hodnot. Množstvím pestrých a zajímavých činností jsou děti motivovány ke společensky žádoucímu využívání volného času. Dochází k získávání nových znalostí, dovedností a návyků, přičemž dochází k rozvoji poznávacích procesů a k celoživotnímu vzdělávání. Úspěchy pak přinášejí pocit uspokojení, přiměřené sebehodnocení a příležitosti k seberealizaci. Praktické činnosti a zkušenosti žákům pomáhají utvářet si vlastní názor na život a svět (Pávková a kol., 2008).

Zdravotní funkce

Je plněna zejména tím, že přispívá k uspořádání režimu dne tak, aby pomáhala utvářet zdravý životní styl, a to hlavně střídáním činností různého charakteru např. duševních a tělesných činností, střídání práce a odpočinku a také činností spontánních a organizovaných. Pohybové a sportovní aktivity kompenzují dlouhé sezení při vyučování a pro zdraví dětí jsou nezbytné. Školy zajišťují stravování a mohou děti vést ke správné životosprávě, velký význam má i dodržování hygieny. Pobyt v příjemném prostředí, v pohodě, mezi oblíbenými lidmi, prožívání radosti a uspokojení z činností, které je baví, přispívají zase ke zdravému duševnímu vývoji. Nesmíme opomenout důležitost dodržování zásad bezpečnosti činnosti (Pávková a kol., 2008).

Sociální funkce

Ovlivňováním volného času dětí a péči o ně do jisté míry zbavují rodiče starostí v době, kdy jsou v zaměstnání atd. Družina, stejně jako jiná zařízení tohoto typu, mají možnost v době mimo vyučování vyrovnávat rozdíly mezi materiálními a psychologickými podmínkami v rodinách. Tím je pomáháno hlavně dětem z méně podnětného či konfliktního rodinného prostředí. Podle Lechty (2010) jde tedy o přirozenou inkluzi sociálně znevýhodněného dítěte, resp. dítěte s ohrožením.

Pávková, Pavlíková, Hrdličková (2008) píšou: Všechna práce je směřována k utváření bohatých a žádoucích sociálních vztahů. Zvláště významná je sociální funkce při práci s mladšími dětmi, kde přechodně nebo trvale plní funkci rodinné výchovy, kam družina rozhodně patří. Součástí je i nácvik komunikativních dovedností, rozvoj sociálních kompetencí a osvojování si pravidel společenského chování.

Podle Lechty (2010) obsah činnosti má charakter výchovy ve volném čase, dítě však nechodí do družiny dobrovolně, ale podle platné legislativy v ČR a SR jej přihlašují do družiny rodiče.

1. 5 Činnosti školní družiny

Podle metodického pokynu k postavení a organizaci činnosti školních družin MŠMT

„Činnost ŠD je vymezena dobou bezprostředně před nebo po školním vyučování a odchodem žáků domů nebo za jinými mimoškolními aktivitami. ŠD může být v provozu i o prázdninách, či ve spolupráci s dalšími subjekty organizuje akce i ve volných dnech, kdy neprobíhá školní vyučování.“ (Metodický pokyn k postavení a organizaci činnosti školních družin MŠMT, 2002, článek 1, 5)

Plánování činnosti

Celoroční a měsíční plán školy obsahuje hlavní úkoly a školní akce družiny. Přihlíží k požadavkům žáků, ti přispívají náměty a podílí se na jejich zpracování. Patří sem i aktivity zaměřené na prevenci patologických jevů a vytváření žádoucích návyků pro využití volného času. Týdenní plány činností jednotlivých oddělení družiny. Jsou vystaveny, informují rodiče a motivují děti (ibid).

Ve školních družinách jsou činnosti odpočinkové, zájmové, rekreační a veřejně prospěšné, které jsou jako náplň volného času dobrovolné (Pávková a kol., 2008)

Odpočinkové činnosti – zařazují se nejčastěji ráno, po obědě a dále dle potřeby, např. klid na lehátku, odpočinkové hry, poslech hudby – plní psychohygienickou funkci.

Rekreační činnosti – jde o aktivní odpočinek s pohybovými prvky. Rušnější hry po soustředění ve výuce.

Zájmové činnosti – podporují seberealizaci popř. kompenzaci školního neúspěchu, rozvíjí pohybové dovednosti i poznání. Mohou mít podobu řízené kolektivní či individuální činnosti, jsou organizované nebo spontánní.

Příprava na vyučování – není povinná ani stanovená legislativou.

Úkoly se vypracovávají jen se souhlasem rodičů, vychovatel úkoly neopravuje, jen vyzve žáka k vyhledání chyby a opravě.

Zábavné procvičování formou didaktických her, ověřování a upevňování učiva např. při vycházce, na exkurzi.

Doplňující poznatky – získané např. na vycházce, z četby, poslechových činností atd.

Činnost družiny je prezentována v rámci školy i mimo ni, nejčastěji formou vystoupení, vystavení výrobků na veřejných místech, různými soutěžemi atd. (podle MŠMT, metodického pokynu k postavení, organizaci a činnosti školních družin, článek 5).

Činnost školní družiny se řadí pod zájmové vzdělávání a měla by ústít v získávání určitých kompetencí. Ty představují přenosný multifunkční soubor znalostí, dovedností, postojů a schopností, které děti potřebují pro svoji osobní realizaci a začlenění do společnosti a jednou i do zaměstnání (Hájek, Pávková a kol., 2011).

Inspirovat se mohou v klíčových kompetencích žáků v programech základního a předškolního vzdělávání, na které družina navazuje např.:

Kompetence k učení: žák se rád učí, práci dokončí, umí kriticky zhodnotit svůj výkon, učí se spontánně i vědomě atd.

Kompetence k řešení problémů: všímá si okolního dění i problémů, učí se je řešit a pochopit problém, promýšlí a plánuje řešení atd.

Komunikativní kompetence: ovládání řeči i mimoslovní komunikace, učí se vhodně formulovat věty, sdělení, otázky a odpovědi atd.

Sociální a interpersonální kompetence: zahrnuje plánování, organizování, řízení a hodnocení, ale i odhadování rizik svých nápadů. Odpovědný přístup, vhodnost určitého chování atd.

Občanské kompetence: uvědomění si svých práv a povinností, zároveň i práv ostatních, vnímání nespravedlnosti, agresivity nebo šikany. Chová se zodpovědně a dovede se jim bránit. Respektuje a chrání tradice a kulturní dědictví atd.

Kompetence k trávení volného času: specifická pro zařízení zájmového vzdělávání:

žák se orientuje v nabídkách, jak smysluplně trávit volný čas, podle vlastních dispozic si vybírá zájmové činnosti, zájmy rozvíjí individuálně i v organizovaných skupinách, umí odmítnout nevhodné nabídky na trávení volného času. (Hájek, Pávková a kol., 2011).

1.6 Dokumentace ŠD

Povinná dokumentace ŠD i zápisové lístky byly zrušeny, neboť zákon je nevyžaduje. Jejich používání je dobrovolné a na zvážení ředitele školy, slouží jako interní dokument ŠD. Poskytuje informace o zdravotním stavu žáka, přehled o pobytu a odchodu ze ŠD. Bývá např. součástí přihlášky.

V docházkovém sešitě se zaznamenává přítomnost žáků docházejících občasně, hlavně ráno nebo na konci dne (Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin, 2002)

V případě, že je školní družina součástí školy, vede pedagogickou dokumentaci:

- přihlášku (zápisový lístek) pro přihlášené žáky
- přehled výchovně vzdělávací práce (pedagogický deník)
- docházkový sešit
- deník práce zájmových útvarů, pokud je součástí školní družiny či školního klubu

Pokud je družina samostatným subjektem, vede ještě dokumentaci předepsanou pro školská zařízení (Hájek, Pávková a kol., 2011)

1.7 Tvorba školního vzdělávacího programu pro ŠD s ohledem na typ postižení.

Zájmové vzdělávání poskytuje prostor pro inkluzi účastníků zájmového vzdělávání se specifickými vzdělávacími potřebami (dále jen SVP), kteří jsou diagnostikováni Školským poradenským zařízením.

Školní vzdělávací program (dále jen ŠVP) má dokumentovat připravenost školského zařízení pro zájmové vzdělávání a v praxi realizovat právo na vzdělávání. To platí i v případě, že žák se SVP zařízení nenavštěvuje.

Inkluze probíhá individuální nebo skupinovou formou. Při inkluzi žáka v zájmovém vzdělávání se ŠVP, pokud je to v jeho zájmu a umožňují-li to podmínky, upřednostňuje se forma individuální (Metodika pro podporu Školního vzdělávacího programu ve Školských zařízeních pro Zájmové vzdělávání, 2009)

Podle ŠVP školní družiny základní školy (2014-2015) se při tvorbě ŠVP družiny vychází z kurikula pro základní školu, ve které se družina nachází a specifikuje i podmínky pro vzdělávání žáků se SVP. Ti jsou v rámci inkluze zařazováni do oddělení družiny s využitím speciálně-pedagogických postupů. Pracovníci družiny spolupracují se školním speciálním pedagogem a dále s PPP a SPC nebo s jinými poradenskými zařízeními tak, aby se žáci začlenili do všech aktivit družiny, a to v nejvyšší možné míře.

1. 7. 1 Podmínky pro zařazení dítěte s postižením do družiny

Pokud jde o dítě s nějakým typem postižení, jde zároveň i o žáka se SPV, které definuje vyhláška MŠMT č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, která popisuje široké spektrum podpory:

- Speciální metody, postupy, formy a prostředky vzdělávání

Žákovi se SVP je nutno zabezpečit odlišné metody, postupy, formy a prostředky práce, které jsou pro něho a jeho potřeby vhodné. Při určování těchto metod, forem, postupů a prostředků spolupracuje poradenské zařízení

- Kompenzační, rehabilitační a učební pomůcky

Umožňují žákovi jednodušší a rychlejší pochopení učiva. Rehabilitační a kompenzační pomůcky nahrazují žákovi se SVP porušené funkce.

- Speciální učebnice a didaktické materiály

Jde o speciálně upravené učebnice a didaktický materiál, uzpůsobený danému jedinci s postižením, který mu pomáhá k jednoduššímu pochopení učiva.

- Předměty speciálně pedagogické péče

Předměty potřebné pro rozvoj žáka s postižením, zaměřené na oblasti, které jsou ovlivněny jeho postižením.

- Pedagogicko-psychologické služby

Poradenská zařízení, která spolupracují s rodinou, dítětem i školou a pokud se objeví problém, pomáhají ho řešit. Spolupracují, i pokud se zrovna žádný problém nevyskytuje.

- Ve škole mohou pracovat dva typy asistentů:

Asistent pedagoga:

Je zaměstnancem školy, jeho funkci zřizuje ředitel na doporučení školského poradenského zařízení, je financován z peněz MŠMT. Pomáhá žákům přizpůsobit se školnímu prostředí, pomáhá pracovníkům školy při výchově a vzdělávání, pomáhá při komunikaci se žáky a spoluprací se zákonnými zástupci.

Osobní asistent:

Působí se souhlasem ředitele školy, zákonného zástupce či zletilého žáka. Vyjádření školského poradenského zařízení není potřeba. Spadá do oblasti sociálních služeb a jeho služby jsou hrazeny z takzvaného příspěvku na péči (Jeřábková, 2012).

V rámci inkluze je nutné zabezpečit pro žáka se SVP diagnózu těchto potřeb, kterou stanoví pedagogicko-psychologická nebo speciálně-pedagogická centra a pak tyto potřeby škola zabezpečí. Jde o postupy, které pomáhají žákům se SVP vyrovnat se s jejich znevýhodněním, které mají vůči ostatním spolužákům a umožňují jim rovné příležitosti, aby byli úspěšní při svém vzdělávání (ibid)

Ve školní družině se pracuje s dítětem s postižením podle stejných podmínek, za kterých je vzděláváno ve školní výuce, neboť výchova v družině na ni svou činností navazuje a plně respektuje potřeby tohoto dítěte, stanovené odborníky v pedagogicko-psychologických nebo speciálně-pedagogických centrech.

1. 8 Podmínky přijetí do družiny

Vzor stanovení podmínek pro přijetí žáka do družiny:

„K pravidelné denní docházce do školní družiny jsou přijímáni žáci 1. až 5. ročníku základní školy. Podmínkou přijetí je řádně vyplněná přihláška a souhlas zákonných zástupců s ujednáními uvedenými na přihlášce. Nejvyšší počet účastníků je ..., přednost mají zájemci, kteří ... Podmínkou přijetí je i zaplacení úplaty ... do ... a její měsíční úhrada ve výši ... Kč splatná vždy k ... v měsíci“.(Metodika pro podporu tvorby Školního vzdělávacího programu ve Školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, 2009, str. 71).

Podmínky přijetí uchazečů

Ředitel školy rozhoduje o přijetí žáka do školní družiny, (řídí se při rozhodování pravidly ŠVP), na základě vyplněného zápisového lístku nebo přihlášky, ta povinně obsahuje informace zákonných zástupců o rozsahu docházky a způsobu odchodu žáka z družiny, ostatní údaje stanoví ředitel (Metodika pro podporu tvorby Školního vzdělávacího programu ve školských zařízeních pro Zájmové vzdělávání, 2009).

2 Vychovatelé

Být dobrým vychovatelem neznamena jen myslet v pedagogických souvislostech, ale neustále se učit, těžit jak z teorie, tak z praxe. Úkolem a výzvou každého vychovatele je soustavně prohlubovat své vzdělání a sledovat nové poznatky.

2.1 Vzdělanostní předpoklady, profil vychovatele

Práce vychovatele je velmi náročná po všech stránkách a je bezpodmínečně nutné splňovat kvalifikační požadavky.

Podle platného znění zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění zákona č. 197/2014 Sb., § 16, vychovatel získává odbornou kvalifikaci:

- Studium na vysoké škole (dále jen VŠ) v oblasti pedagogických věd nebo jiným ukončeným akreditovaným studijním programem.
- Programem celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogických věd, který uskutečňuje VŠ.
- Studium pedagogiky na vyšší odborné škole v oboru zaměřeném na vychovatelství nebo pedagogiku volného času, dále na speciální pedagogiku či sociální pedagogiku.
- Programem celoživotního vzdělávání na VŠ se zaměřením na vychovatelství či sociální pedagogiku volného času, dále na přípravu učitelů základní školy nebo střední školy.

Studium pedagogiky na střední škole s maturitní zkouškou:

- Ukončeným vzdělávacím programem střední školy v oboru zaměřeném na přípravu vychovatelů nebo pedagogů volného času
- Ukončeným vzdělávacím programem, zaměřeném na přípravu učitelů předškolního vzdělávání a vykonáním jednotlivé zkoušky, která obsahem a formou odpovídá profilové maturitní zkoušce z předmětu zaměřeného na vychovatelství
- Jiným vzdělávacím programem střední školy s maturitní zkouškou nebo vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném VŠ, zaměřeném na vychovatelství či sociální pedagogiku, pedagogiku volného času či přípravu učitelů základní školy nebo střední školy.

Profil vychovatele:

- Předepsané pedagogické vzdělání
- Vytváří podmínky příznivého sociálního klimatu
- Je empatický, má kladný vztah k dětem a činnostem s nimi
- Zorganizuje a řídí pestrou nabídku činností, vhodných pro žáky družiny
- Je schopný organizovat, navozovat a motivovat děti při různých činnostech
- Má základní právní vědomosti
- Zvládne základní manažerské dovednosti (Metodika pro podporu tvorby Školního vzdělávacího programu ve Školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, 2009)

2.3 Role vychovatele ve vzdělávacím systému

Není snadné popsat, co všechno v dnešní době spadá do pracovní náplně vychovatele a co přesně je jeho úkolem ve vzdělávacím systému. Jeho role je velmi široká a všestranně náročná.

Vychovatel zohledňuje biorytmy dětí a bere v úvahu činnosti, které předcházely příchodu do školní družiny a také dobu, kdy tyto činnosti probíhaly. Toto ovlivňuje chování v družině a vychovatel adekvátně tomu uspořádává režim dne (Hájek, 2011).

- Snaží se zajišťovat pestrou nabídku činností, aby si každý našel činnost, která ho baví a naplňuje.
- Snaží se děti motivovat a působit osobním příkladem.
- Co nejméně používá příkazy, zákazy a tresty, jeho práce vyžaduje specifické požadavky ohledně chování a kázně dětí.
- Vztah mezi vychovatelem a vychovávaným je méně formální. To může být výhodou u zralejších dětí (partnerský vztah), některé děti ale této situace mohou zneužít a snižovat autoritu vychovatele. Udržet rovnováhu je někdy pro vychovatele obtížné.
- Mění činnosti podle situace, počtu dětí, počasí, únavy ze školy, měl by pružně reagovat na aktuální podmínky

- Podporuje dodržování řádu, který skýtá bezpečí a jistotu. Příliš liberální vedení není žádoucí a často vede ke kázeňským problémům.
- Podporuje partnerský přístup, kdy se každý přirozeně projevuje a vyjadřuje svůj názor. Ponechává hodně prostoru pro potřeby, přání a nápady dětí, ale je si vědom svojí odpovědnosti.
- Snaží se vtáhnout děti do procesu učení, podporuje v nich nadšení, zaujetí a soustředění, což zároveň zajišťuje kázeň, neboť kdo si hraje, nezlobí.
- Vychovatel pracuje s heterogenní skupinou, což může vypadat složitě, ale při správném přístupu se toho dá využít k vzájemnému učení a inspiraci.
- Je si vědom, že musí věnovat dostatek pozornosti „nudícím se“ chlapcům a včas reagovat.
- Vytváří uvolněné prostředí, kde je pracovní šum tolerován, nejsou zde přestávky a místa se mění podle činnosti.
- Pomáhá kompenzovat jednostrannou intelektuální zátěž z výuky ve škole.
- Pozoruje děti v přirozeném chování a to mu umožňuje odkrýt řadu charakteristik a potřeb dítěte (Bendl a kol., 2015).

Za každou výchovně vzdělávací snahou vychovatele je určitá vidina nějakého potenciálu, který vychovatel postupně odhaluje ve svých žácích, pomáhá jim objevit jejich skryté talenty a naplňovat jejich touhy. Při dobré spolupráci s žáky, učiteli a rodinou je nápomocný v hledání uplatnění, směřování a využití schopností žáků tak, aby se pod odborným vedením správně rozvinuly a mohly být využity v jejich budoucím životě.

3 Dítě se syndromem ADHD

Jak je psáno v úvodu, družinu na ZŠ běžného typu mohou v rámci inkluze navštěvovat děti s různými druhy postižení či znevýhodnění podle možností školy. V průběhu studia a v rámci praxe, se nejčastěji setkáte s dětmi se syndromem ADHD, a proto dále zaměříme práci tímto směrem.

Podle desáté revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) Světové zdravotnické organizace WHO (MKN-11 doposud není přeložena z anglického jazyka do českého), se v současnosti používají pro děti s poruchou pozornosti dva termíny.

MKN 10 – hyperkinetický syndrom

Tento syndrom má dva subtypy:

- s poruchou pozornosti a aktivity
- hyperkinetická porucha chování

Poslední zmíněná znamená přidružení problematického chování k syndromu ADHD např. agrese, opoziční chování a jiné.

V pedagogicko-psychologické praxi se převážně používá zkratka ADHD podle terminologie DSM (DSM 5, 2015)

ADHD je syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou, ADD je bez hyperaktivity.

Dále se dělí na tři subtypy:

- ADHD s převažující poruchou pozornosti
- ADHD s převažující hyperaktivitou a impulzivitou
- ADHD kombinovaný typ

Typ s převažující poruchou pozornosti

Je typický výpadky pozornosti. Takové dítě je často nesoustředěné a duchem nepřítomné. Jeho pozornost není výběrová, následkem toho reaguje na jakékoli podněty, které ho upoutají. Objevují se potíže s pamětí, nevzpomenou si na domácí úkoly a nenosí pomůcky, často ztrácejí věci. Tyto děti jsou netrpělivé, snaží se vyhnout úkolům, které vyžadují delší mentální úsilí. Nechce se jim do učení, vypracovávání domácích úkolů, přípravu do školy odkládají nebo nedělají vůbec.

Typ s převažující hyperaktivitou a impulzivitou

Typická je zvýšená aktivita (psychomotorický neklid) nedovedou sedět v klidu na jednom místě, pobíhají, skáčou. Stále si s něčím v ruce pohrávají nebo na něco sahají. Jde o vnitřní neklid, který je nutí k nějaké akci. Nudí je dlouhé a klidné činnosti. Vlivem impulzivity mají rychlé reakce, bez rozmyslu udělají, co je napadne, a nedomyšlí důsledky svého jednání. Ve škole (i v družině) vykřikují, skáčou do řeči, nečekají, až přijdou na řadu. Často dělají hluk, jsou mnohmluvné, upoutávají na sebe pozornost.

Kombinovaný typ

Vyskytuje se nejčastěji. Jde o kombinaci poruchy pozornosti, hyperaktivity a impulzivity. Sdružuje příznaky předchozích typů.

Takovíto jedinci se ve školských zařízeních označují jako žáci se SVP. Podle platné legislativy mají nárok na odpovídající péči (Jurkovičová, Žáčková, 2018)

3. 1 Specifikace způsobu práce vychovatele při práci s jedinci s ADHD.

Práce s každým žákem je individuální podle jeho osobnosti, žáci s ADHD však potřebují specifický přístup, protože jejich reakce na některé děti či situace jsou těžce předvídatelné a jiné, než u dětí intaktních ve stejném věku. Vychovatel se díky svým znalostem zaměřuje na další věci, kterému pomáhají tyto situace zvládnout. Pomáhá mu např.:

- Znalost problematiky dětí s ADHD, jejich projevy, umět odhadnout a předvídat situace vedoucí k problémovému chování.
- Sledování aktuálního stavu dítěte, zvýšené podrážděnosti, odhadnout jeho reakce, pokud je v nepohodě. Všimnout si, v jakém psychickém rozpoložení přišlo do školy, např. z domova, zda se něco nestalo ve třídě atd. Pokud ano, je vhodné dítě odreagovat, převést do pozitivního prožívání a tím změnit jeho emoční ladění, např. povzbuzením či pocitem potřebnosti. Někdy je třeba probrat s dítětem situaci, která nastala, pokud je nám známá. Někdy se dítě cítí v napětí a samo neví proč, reaguje však podrážděně. Je dobré mu chvíli věnovat, cítí pak snahu pomoci.
- Sledovat „spouštěče“ afektivních výbuchů, situací nebo jiných příčin vyvolávajících problematické chování a snažit se je eliminovat či zmírnit jejich následky. Upevňovat pozitivní způsoby chování, dítě oceňovat a zapojovat.
- Motivovat dítě k činnosti vyjádřením důvěry. Motivaci volíme podle osobnosti dítěte.

- Znalost sociálního klimatu skupiny a její složení. Spolupráce s psychologem či speciálním pedagogem je vhodná. Vědět, kolik hyperaktivních dětí mám ve skupině, kdo je neformální vůdce, dominantní typy atd.
- Pracovat se skupinou tak, aby se zmínil negativní dopad konfliktů.
- Rozptýlit hyperaktivní děti mezi klidnější, ale zároveň podporovat toleranci a učení se spolu vycházet (Jurkovičová, Žáčková, 2018).

3. 2 Prevence problémového chování

Znalosti problematiky dětí s ADHD také pomohou předcházet konfliktním situacím v kolektivu skupiny.

- V prevenci pomáhá znalost jednotlivých typů dětí, pomáhá určit pravděpodobného agresora i možnou oběť. Stává se někdy, že klidné dítě může někdy svým jednáním vyprovokovat konflikt s jiným dítětem.
- Jindy může být problém s dítětem tzv. bezproblémovým, které se konfliktu ani neúčastní, ale podněcuje ho (dokud je to pro něj bezpečné), pak se stáhne a viníkem se stane někdo jiný.
- Pedagogický pracovník zvažuje i vlastní případný podíl na konfliktních situacích svým přístupem, chováním v těchto situacích, např. sám je v afektu, nedokáže se udržet v klidu, což hlavně starší děti může podněcovat k provokaci pedagoga.
- Zamýšlí se nad přínosem takového chování pro děti, zda jim z něho plyne užitek a jaký. Není-li jako vychovatel příliš měkký, nebo naopak tvrdý či přísný.
- Pro děti je důležité vědět, které chování je správné a přijímáno a které není. Vytváříme tzv. „pravidla třídy“, což je systém odměňování oběma směry. Tvoří ho celá skupina pohromadě, vychází ze školního řádu a zvyklostí školy.

Pravidla jsou jednoduchá a není jich mnoho, nejvíc šest. Umístí se na nástěnku či tabuli na dobře viditelné místo.

Předem se určí sankce za porušení pravidel. Děti musí trest vnímat jako spravedlivý a chápat, za co to je.

Učí se řešit konflikty jinak než agresí. Vyvážit příliš tvrdý trest, který může poškozovat psychiku dítěte, a příliš měkký, tedy neúčinný trest (Jurkovičová, Žáčková, 2018).

U dítěte s ADHD může mít docházka do družiny velký vliv na jeho osobnostní rozvoj. Právě tady se nabízí prostor, kde se dítě za pomoci vychovatele postupně a nenásilně začleňuje do kolektivu, kompenzuje si případné neúspěchy a rozvíjí zde své dovednosti a schopnosti.

4 Zázemí dítěte s ADHD

Pro každého člověka a pro dítě zvláště je důležitá rodina a vzájemné vztahy, které v ní prožíváme. Tyto nás pak ovlivňují v mnoha věcech po celý život, proto je zde zařazena i kapitola o rodině a zázemí, které rodina vytváří, a o jeho důležitosti.

Výchova je u dítěte s ADHD pro rodiče velmi náročná, protože výchovné postupy, které lze uplatňovat u dětí intaktních, zde často nefungují. Navíc jsou rodiče pod tlakem, protože jsou často konfrontováni s negativní reakcí lidí s okolí, kteří jejich dítě považují za líné a nevychované (Jurkovičová, Žáčková, 2013)

Neklidné dítě má chování velmi proměnlivé a nepředvídatelné. Jeho výchova je složitá a vyžaduje trpělivost a sebezapření (Vágnerová, 2012)

Zatímco „běžné“ dítě je schopno kompenzovat i méně příznivé výchovné i vzdělávací podmínky a postupy, dítě s ADHD vzhledem ke sníženým předpokladům vyžaduje mnohem kultivovanější vedení. Dítě s ADHD je znevýhodněné ve svých předpokladech. Ty může kvalitní výchovné působení zkompenzovat (Mertin, 2004).

4. 1 Možnosti spolupráce v rodině i ve škole

Výchovné zásady a pravidla pomohou vytvořit pocit bezpečí u každého dítěte, ať už má či nemá nějaký typ postižení.

Podle Jurkovičové a Žáčkové (2013) je vhodné uplatňovat při výchově dítěte s ADHD tyto výchovné zásady:

- Vytvořit klidné a láskyplné prostředí v rodině

Dítě má cítit, že je milováno. Netrestáme ho nikdy odejmutím lásky, ale dáváme mu pocítit, že má v rodině pevné místo, kam patří. Ve vypjatých situacích rodiče zachovávají klid, nepřenáší tak svoji nervozitu na dítě. Jsou tak zároveň dobrým příkladem pro své dítě.

- Stanovit pevný řád a pevné hranice ve výchově

Jasná a srozumitelná pravidla, konkrétně formulovaná. Vytvoření stabilního denního programu, jehož činnosti by měly na sebe navazovat. Vytvořený pravidelný režim přinese dítěti, které je zmítané vnitřním chaosem, jistotu a klid. Časté změny nejsou vhodné, mohou mít na dítě nepříznivý vliv.

- Důslednost ve výchově

Stanovená pravidla je nutné důsledně dodržovat. Dítě kontrolujeme nenápadně a bez direktivního přístupu. Důslednost nám pomůže požadované činnosti zautomatizovat. Pokud se dítě snaží a spolupracuje, můžeme přistoupit také na určitý kompromis, kdy si např. může vybrat z více možností.

- Požadavek sjednocení výchovy

Rodiče mají být ve výchově jednotní, stejně vyžadovat plnění pravidel a o případných problémech je vhodné informovat i školu. Pedagogové by měli znát způsob výchovy, který rodiče uplatňují a pravidla platící v domácím prostředí. Nejednotnost může problémy dítěte s ADHD ještě prohloubit.

- Soustředit se na kladné stránky osobnosti dítěte

Dítě, které má problémy se sebeúctou, ale uvědomuje si reakce okolí, které vyvolává svým neadekvátním chováním, potřebuje zažít úspěch. Je vhodné rozvíjet oblast, ve které je dítě úspěšné. Negativní chování se doporučuje ignorovat a pracovat s odměnami a pochvalou.

- Usměrnování aktivity dítěte, dostatek přiměřených podnětů

Hyperaktivní děti mají zvýšenou aktivitu a neklid, někdy se projevující neúčelnými pohyby, které není vhodné nějak omezovat, ale spíše hledat vhodnou pohybovou aktivitu, při které dítě vybijí nadbytečnou energii. Zároveň dbáme na to, aby dítě nebylo přetěžováno velkým množstvím aktivit.

Péče a výchova dítěte s ADHD sice vyžaduje trpělivost a vytrvalost, ale je důležité, aby si rodiče uvědomili, že ADHD je porucha léčitelná a oni mohou výrazně svým přístupem ovlivnit a podpořit zmírnění příznaků poruchy a pomoci svému dítěti žít klidněji (Goetz, Uhlíková, 2013)

Je třeba si uvědomit, že ne všechny výchovné zásady jsou účinné u všech dětí, ale rodiče mají výhodu, protože nejlépe znají svoje děti. Spolupráce s odborníky jim velmi pomůže pochopit příčiny problémů, se kterými si nevědí rady, a metody, které neznají a se kterými se doposud nesetkali.

Praktická část

5 Cíl práce

Cílem výzkumného práce je specifikovat a popsat práci vychovatele, který má v družině ve skupině intaktních dětí i dítě s ADHD. Výzkum nebude veden v jedné konkrétní družině, ale v různých družinách na základních školách, kde vychovatelky mají ve své skupině i dítě/děti s ADHD. To umožňuje srovnat různé způsoby práce, zkušenosti a reálné možnosti spolupráce a komunikace vychovatelek a rodičů dětí s ADHD. Z rozhovorů jsou tak získány potřebné informace k naplnění cíle bakalářské práce.

6 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

Jak ovlivňuje práci vychovatele přítomnost dítěte nebo dětí s ADHD? Výzkumné šetření má v návaznosti na hlavní výzkumnou otázku ještě čtyři vedlejší výzkumné otázky. První se zaměřuje na úpravu programu pro heterogenní skupinu dětí. Druhá výzkumná otázka pomůže zjistit, jaké výchovné situace musí vychovatel během své práce zvládnout. Odpovědi na třetí výzkumnou otázku ukážou, do jaké míry ovlivňuje práci vychovatelů přítomnost dítěte s ADHD. Poslední otázka je zaměřená na prozkoumání důležitosti spolupráce a komunikace mezi vychovatelem a rodiči dítěte s ADHD. Vybrány byly pro toto výzkumné šetření vychovatelky, které mají potřebné zkušenosti, které získávaly během víceleté praxe.

Vedlejší výzkumné otázky:

1. Jak upravit program pro heterogenní skupinu dětí (dětí intaktní a současně dítě s ADHD)?
2. Jaké výchovné situace musí vychovatel zvládnout vyřešit?
3. Do jaké míry je ovlivněna práce vychovatele, který má v kolektivu dětí v družině i dítě s ADHD?
4. Jak důležitá je spolupráce/komunikace s rodičem dítěte s ADHD v rámci družiny?

Pro získání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku jsou připraveny otázky k rozhovorům s vychovatelkami. Díky těmto otázkám budou získány i odpovědi na čtyři výše uvedené vedlejší otázky. Otázky k rozhovoru jsou součástí přílohy č. 1

Název a číslo kategorie	Označení otázky	Zkoumaná témata
1. Náplň práce vychovatele	Hlavní otázka	Ovlivnění práce vychovatele dítětem s ADHD
	Otázka č. 1	Tvorba programu pro heterogenní skupinu
2. Nároky na práci vychovatele	Otázka č. 2	Výchovné situace
	Otázka č. 3	Vlivy na práci vychovatele
3. Spolupráce	Otázka č. 4	Význam spolupráce

7 Metodologie

Pro kvalitativní výzkum byla zvolena forma polostrukturovaného rozhovoru. Zajímavá je hlavně kvalita dat, možnost jít do hloubky, slyšet příběhy jednotlivých lidí a doptávat se. Právě možnost rozvinout určitý směr konverzace je výhodou.

Další výhody jsou hlavně flexibilita a možnost reagovat na respondentovy odpovědi. Komunikace je tak snadnější a přirozená. Rozhovor může jít do hloubky, ale zároveň se drží předepsaných osnov a je přehledný (Reichel, 2009)

Pro metodu rozhovoru je charakteristické setkání s respondentem tváří v tvář, s jeho názory a vztahy k výzkumné problematice. Také je možné sledovat jeho neverbální projevy. Tazatel musí s respondentem navázat přátelský vztah a vytvořit příjemnou atmosféru, aby se cítil pohodlně a uvolněně, což zvyšuje kvalitu výzkumu (Chráska, 2016)

Při polostrukturovaném rozhovoru si tazatel vytvoří otevřené otázky, prostřednictvím kterých se snaží získat potřebné informace. Výhodou je, že tyto otázky mohou mít libovolnou odpověď. Tazatel pak požaduje od respondenta vysvětlení k jeho odpovědím. (Chráska, 2016)

Nevýhodami je hlavně časová a psychická náročnost. Tazatel si musí podrobně nastudovat téma a musí pohotově reagovat na respondenta. Při zobecňování poznatků je důležité si ověřit, že se u různých dotazovaných jedná o stejnou skutečnost, kterou jen vyjádřili jiným způsobem. Je potřebné zajistit srovnatelnost sledovaných kategorií (Jeřábek, 1993)

Metoda rozhovoru se používá v kvalitativním výzkumu např. v oborech sociologie, sociální psychologie, pedagogika, andragogika, psychologie atd. (Reichel, 2009)

8 Výzkumný vzorek

Pro výzkum bylo osloveno 11 vychovatelů, ze kterých byli získáni čtyři, kteří byli ochotni poskytnout rozhovor a dali souhlas s natočením rozhovoru na mobilní telefon. Jde o čtyři vychovatelky v družinách na různých základních školách běžného typu.

Věkové rozmezí vychovatelek je 35-58 let, praxi v družině mají všechny min. 10 let a všechny mají ve své skupině minimálně jedno dítě s ADHD. Jejich jména nebudou ve výzkumu uvedena, označena budou pouze písmeny. Rozhovor bude natočen s každou vychovatelkou zvlášť. Po domluvě a osobním setkání, bylo zvoleno přímo prostředí jejich družiny. Setkání k rozhovoru proběhne po pracovní době. Takto se budou cítit pohodlně a bude minimalizován případný stres. Všechny schůzky k realizaci rozhovorů byly domluveny s dostatečným předstihem a čas byl přizpůsoben pracovní době vychovatelek. Před začátkem rozhovoru byly vychovatelky vždy seznámeny s tématem a cílem výzkumného šetření. Takto jim bylo nastíněno téma bakalářské práce. Po udělení souhlasu s nahráváním rozhovoru bylo spuštěno nahrávání na mobilním telefonu a pokládány předem připravené otázky. Před koncem rozhovoru dostaly vychovatelky možnost dodat k tématu něco dalšího, ale využila této možnosti jen jedna. Rozhovor byl ukončen s poděkováním za ochotu a účast. Součástí přílohy č. 1 jsou dva přepisy rozhovorů k nahlédnutí, zbylé vychovatelky nedaly souhlas se zveřejněním.

Respondent	Věk	Délka praxe/roky	Počet dětí ADHD ve skupině
Vychovatelka A	42	14	4
Vychovatelka B	58	12	2
Vychovatelka C	35	11	1
Vychovatelka D	47	50	3

Tabulka č. 2: Přehled respondentů

9 Výsledek výzkumného šetření

Tato část bakalářské práce představuje výsledky získané výše uvedenou metodou kvalitativního výzkumu ve všech třech zkoumaných oblastech. Data získaná z rozhovorů byla podrobně analyzována a rozdělena do třech kategorií, podle jejich zaměření.

9.1 Náplň práce vychovatele

Práce vychovatele v družině je ovlivněna přítomností dítěte s ADHD hlavně co se týká pozornosti vychovatele. Na otázku – Co pro Vás znamená přítomnost dítěte s ADHD ve skupině dětí v družině?

Vychovatelka A odpověděla: „*V družině mám čtyři děti s diagnostikovanou specifickou poruchou chování. Tak, asi chápete, že vyžadují velmi zvýšenou pozornost, což kolikrát, nebo celkem vždy naruší naši společnou práci.*“

Vychovatelka B sdělila: „*Dítě s ADHD často ovlivňuje skupinu tím, že narušuje celý náš program a my ho musíme usměrnit tak, aby se zapojilo, stylem: dát mu větší zodpovědnost, dát mu roli pomocníka, aby nevymýšlelo nežádoucí věci navíc. Dítě pak nestrhává kolektiv a nebourá program.*“

Vychovatelka C říká důrazně: „*Děti s ADHD se dlouho soustřeďují, pohybují se stále, proto narušují program. Volím to, co oni zvládnou. Zabavit!*“

Vychovatelka D odpovídá: „*Při práci se skupinou dětí, kde je více dětí s ADHD než jedno, je nesrovnatelně náročnější z hlediska vydané energie.*“

Na otázku zda dodržují nějaké zásady při své práci, kdy mají v družině přítomno i dítě s ADHD, všechny vychovatelky podobně uvádějí:

Vychovatelka A řekla: „*Zvykám si na tu jejich nepozornost a musím s tím umět pracovat. Musím mít reálná očekávání. Určitě je nepřiměřeně nekárám, protože se to miji účinkem.*“

Vychovatelka B odpověděla: „*Hlavní je jednoduchost, jednoduché povely, stručnost, ale hlavně taky důslednost. Tyto zásady musíme dodržovat, jinak se nám celá spolupráce sesype.*“

Vychovatelka C používá pravidla: „*Porušíš něco, neseš si následky, jsem důsledná. Dostane úkol navíc, ne trest. Zabaví se a za splnění úkolu je odměna, ne věc, ale slovní pochvala.*“

Vychovatelka D dodržuje podobná pravidla, jen k otázce dodává: „*Prohřešek se musí probrat hned a s celou skupinou.*“

Na dotaz ohledně přítomnosti asistenta pedagoga u dítěte s ADHD v družině, všechny vychovatelky vyslovily souhlas s jeho přítomností.

Vychovatelka A: „*Velmi pozitivně, neuměla bych si to bez asistenta vůbec představit.*“

Vychovatelka B zdůraznila: „*Asistent, pokud v družině je, moje pozornost pak patří všem stejně!*“

Vychovatelka D říká: „*Bez asistenta si nemůžete odskočit ani na toaletu (smích).*“

Co se týkalo praktických zkušeností s dětmi se syndromem ADHD, z rozhovorů vyplývá, že aktivity těchto dětí mají být směřovány k aktivnímu vybití nadbytečné energie těchto dětí, a to nejlépe pohybem či jinou oblíbenou činností, kterou je nutno střídat s odpočinkem, podle individuálních potřeb těchto dětí.

Vychovatelka A poznamenala, že každé dítě je jiné a podle toho volí způsob aktivity.

Vychovatelka B zmínila malou tělocvičnu, pro „*naše neposedné děti*“

Vychovatelka C a D se shodly v odpovědi, obě se v práci s těmito dětmi zaměřují na různorodou činnost, provádějí s dětmi jednodušší věci a střídají činnosti.

1. kategorie - Náplň práce vychovatele
Prioritní vlivy na práci vychovatele
Zvýšená pozornost
Dodržování zásad
Přítomnost asistenta pedagoga
Praktické zkušenosti
Doplňování vzdělání

Tabulka č. 3: Náplň práce vychovatele 1

Další otázky byly zaměřeny na tvorbu programu pro heterogenní skupinu dětí. Na dotaz – Jak sestavují denní/týdenní program a pro svoji skupinu shodně odpověděly: Je to dané podle

školního vzdělávacího plánu (dále jen ŠVP), podle počtu dětí ve skupině, podle ročního období nebo aktuálních událostí.

Dále při tvorbě programu zohledňují aktuální počet dětí ve skupině, tradice, zvyky a svátky. Vychovatelka B zmínila, že v tom týdnu, kdy je svátek, zaměří na toto téma jak tvoření, tak třeba i estetickou výchovu, nějakou lidovou tvorbu, hudební či výtvarnou.

Vychovatelka C mimo jiné řekla: „*navazujeme na činnost ve škole, pokud děti již měly výtvarnou výchovu, tento den již nekreslíme, ale máme jiné činnosti.*“

Na dotaz – Jaká jsou specifika pro práci s heterogenní skupinou dětí? vychovatelky odpovídaly takto:

Vychovatelka A řekla: „*Každé dítě je jiné a často neumí mezi sebou komunikovat. Odlišně některé věci chápou.*“

Vychovatelka B zase zmínila, že hlavní je bezpečnost, zkušenosti pro tuto náročnou práci. „*Práce je náročná na energii a pozornost. Mnohem více než při práci s dětmi intaktními, kde je větší prostor skupině jen tak vnímat.*“

Vychovatelka C zdůraznila, jak důležité jsou dostatečně velké prostory.

Další otázka byla – Co by Vám při práci s heterogenní skupinou pomohlo?

Následovaly odpovědi jako: Méně dětí v družině, tak kolem dvanácti, do dvaceti, každá vychovatelka udala jiný počet dětí.

Vychovatelka C zmínila, jak jim ulehčil práci tablet, na kterém zaznamenává příchody a odchody dětí z družiny a na kroužky. Vše je mnohem jednodušší a rychlejší.

Na otázku – Kde čerpáte inspiraci k úpravě programu pro skupinu dětí kde je i dítě s ADHD? jsem dostala také velmi podobné odpovědi.

Všechny vychovatelky uvedly internet, knihy a časopisy, zmiňovaly také konzultaci s učiteli ve škole. Vychovatelka B uvedla, že momentálně dokončuje vysokoškolské studium, obor speciální pedagogika.

1. kategorie - Náplň práce vychovatele		
Tvorba denního/týdenního plánu	Specifika práce s heterogenní skupinou	Sebevzdělávání
ŠVP	Počet dětí ve skupině	Internet
Roční období	Bezpečnost	Knihy, časopisy
Svátky, zvyky, tradice	Zkušenosti	Studium na VŠ

Tabulka č. 4: Náplň práce vychovatele 2

9. 2 Nároky na práci vychovatele

V druhé kategorii první otázka zněla – Jaké výchovné situace řešíte, pokud dítě s ADHD nemá zrovna „svůj den“? Vychovatelky popsaly velmi podobné situace: někam zaleze, brečí, nereaguje nebo ubližuje ostatním.

Vychovatelka B v rozhovoru přidala: *„Záleží jak kdy. Dítě se někdy vzteká, bere ostatním hračky a tím získává pozornost. U některých dětí je to i rozmazlenost z rodiny, kdy rodiče nezvládají výchovu a tak ho nechají, aby takzvaně projevovalo svou osobnost a v kolektivu je to problém, protože nemá hranice. „*

Vychovatelka C řekla: *„Nejhorší je zvládnout agresivitu, ať vůči ostatním nebo i vůči sobě. Musíte udržet v bezpečí všechny děti ve skupině.“*

Vychovatelka D poukázala také na důležitost stmelování kolektivu a tolerance, ale i pochopení, co dítě dělá špatně, sjednání nápravy, aniž by hrozila segregace „zlobílka“.

Na dotaz – Kdo Vám pomůže, při řešení nastalé situace? vychovatelky odpovídají podobně, shodují se však na tom, že v danou chvíli řeší situaci samy. Vychovatelka A sdělila, že v danou chvíli problém řeší sama, ale později situaci komunikuje s rodiči dítěte.

Vychovatelka B odpověděla: *„Musím si poradit sama a později to mohu řešit s rodiči, výchovným poradcem nebo i ředitelem školy.“*

Vychovatelka C mimo jiné řekla: *„Dítě může být např. přetažené z náročného dne a bere hračky ostatním. Vše musím zvládnout, ale později to proberu i s rodiči.“*

Další otázka zněla – Jak předcházíte nežádoucím a nebezpečným situacím v chování dětí?

Vychovatelka A uvedla: *„Vhodně stráveným časem. Aktivitami, které je budou bavit“*

Vychovatelka B odpověděla podobně, ale dodala: *„Pokud vidím v kolektivu blížící se hrozbu, snažím se odvést pozornost jinam, změnit činnost nebo rozdělit děti v neklidu.“*

Vychovatelka C uvedla, že důležitá je také příprava a to, aby ona sama byla v dobré náladě. Takže je velmi důležitá psychohygiena.

Vychovatelka D zdůraznila: „Pomáhá znalost dětí ve skupině a průběžné budování hranic.“

2. kategorie - Nároky na práci vychovatele		
Výchovné situace	Řešení výchovných situací	Prevence
Agresivita	Samostatnost vychovatele	Práce s kolektivem
Pláč	Rodiče	Tvorba hranic
Ubližování	Výchovný poradce	Psychohygiena
Vyčleňování	Ředitel	

Tabulka č. 5: Nároky na práci vychovatele

Rozhovor pokračoval otázkou – Pokud máte ve skupině i dítě s ADHD, co děláte jinak?

Vychovatelka A řekla: „*Musím vymýšlet činnosti, aby se začlenilo a nemělo tendenci dělat něco jiného.*“

Vychovatelka B uvedla: „*Musím být stále ve střehu, víc se soustředit a být kreativní, abych toto dítě dovedla bezpečně zaměstnat po celou dobu družiny. Pak je všechno v pořádku.*“

Vychovatelka C odpověděla: „*Dělám vše stejně, ale dítěti s ADHD vždy přiřadím nějakého kamaráda, aby mu radil. Je to oboustranně prospěšné a výchovné.*“

Z odpovědi vychovatelky C vyplývá, že práce je v zásadě stejná, ale míra pozornosti je opravdu mnohem vyšší, než u skupiny intaktní, hlavně pokud není přítomen asistent pedagoga.

Jak velká heterogenní skupina dětí je konkrétně pro Vás a Vaši práci ideální?

Odpovědi vychovatelek se pohybují v rozmezí 12 až 20 dětí a to podle počtu dětí s ADHD ve skupině.

Další otázka zněla – Jak je zajištěna bezpečnost dětí a dospělých během provozu družiny?

Odpovědi jsou podobné, pravidla bezpečnosti jsou ukotvena v ŠVP družiny, za dodržování odpovídá vychovatel s asistentem, nebo další vychovatel.

2. kategorie - Nároky na práci vychovatele		
Vliv na práci vychovatele	Ideální velikost heterogenní skupiny	Bezpečnost
Zvýšená pozornost	12	Řád ŠD
Nepřítomnost asistenta	15	Odpovědnost vychovatele
Kamarád - pomocník	16	Odpovědnost asistenta
	20	

Tabulka č. 6: Nároky na práci vychovatele 2

9. 3 Spolupráce s rodinou

Na otázku ohledně důležitosti komunikace a spolupráce s rodinou dítěte, odpověděly vychovatelky takto:

Vychovatelka A: „*Ano, je velmi důležitá*“

Vychovatelka B: „*Je důležité vědět, s jakou náladou dítě s ADHD přišlo ráno do školy, pokud je to něco závažného, může to ovlivňovat náladu dítěte i po několik dní a tím i naši práci.*“

Vychovatelka C sdělila: „*Spolupracuji s rodiči, učitelem a někdy s výchovným poradcem. Malé věci řeším hned a na místě, na nikoho nežaluji, jestli se dítě doma pochlubí, je na něm.*“

Vychovatelka D často komunikuje s rodiči o událostech, které by mohly mít vliv na pobyt dítěte v kolektivu družiny.

Další otázka – Jaký pozorujete vliv na dítě, pokud vychovatel a rodina spolupracuje?

Odpovědi byly jednoznačně pozitivní, děti jsou pak vyrovnanější a lépe pracují. Vědí, co mohou čekat, určitý stereotyp těmto dětem vyhovuje a zmírňuje výkyvy nálady.

Poslední otázka byla – Pokud rodina nespolupracuje, jak to ovlivní Vaši práci?

Vychovatelka A: „*To nemohu posoudit, zda to má nějaký vliv. Zatím mám jen dobrou zkušenost.*“

Vychovatelka B: „*Pokud rodina nespolupracuje, trvá déle než se z dítětem s ADHD ve skupině sladíme, ale jde to. Jedeme podle vnitřních pravidel.*“

Vychovatelka C: „*Jen výjimečně se stane, že rodina nespolupracuje. Rodiče nechtějí třeba vidět, že jejich dítě má problémy.*“

Vychovatelka D: „*Někteří rodiče nespolupracují, protože nechtějí či nemohou svým dětem věnovat tolik času, kolik potřebují a zaslouhují. Naštěstí jich není mnoho.*“

3. kategorie - Spolupráce			
Vychovatelka	Význam spolupráce	Rodiče spolupracují	Rodiče nespolupracují
A	Jen dobrá zkušenost	Všichni	Žádná zkušenost
B	Vyhovuje dětem	Většina	V malém počtu
C	Zmírňuje nálady dětí	Většina	V malém počtu
D	Dodává pocit jistoty	Většina	V malém počtu

Tabulka č. 7: Spolupráce

10 Shrnutí závěru výzkumného šetření

Závěr výzkumného šetření nás dovedl k zodpovězení hlavní výzkumné otázky:

Jak ovlivňuje práci vychovatele přítomnost dítěte/děti s ADHD? Z rozhovorů jednoznačně vyplynulo, že heterogenní skupina, ve které se nachází i dítě s ADHD, vychovatele velmi ovlivňuje z hlediska pozornosti, které dítě s ADHD potřebuje více, než dítě intaktní. Při práci se skupinou se proto řídí zásadami jako: jednoduchost, důslednost a má reálná očekávání. Děti vychovatel netrestá, ale vytváří pro ně úkoly navíc, aby je zabavil. Za splnění úkolu je ústní pochvala. Asistent pedagoga výrazně pomáhá vychovateli při práci, bez jeho pomoci by se nemohl věnovat všem dětem stejně.

Co se týká vedlejších výzkumných otázek, byly zodpovězeny takto:

Denní či týdenní program sestavuje vychovatel podle ŠVP, ročních období, svátků a událostí. Při práci vychovatel zohledňuje počet přítomných dětí ve skupině. Plánované činnosti nekopírují školní výuku, jejich činnost je vždy odlišná, i když tematicky navazuje. Družina má svůj bezpečnostní řád, za jeho plnění odpovídá vychovatel a asistent pedagoga. Práce vychovatele by byla méně náročná, kdyby se počet dětí ve skupině snížil pod dvacet. Inspiraci vychovatel nejčastěji čerpá z internetu, knih, odborných časopisů a studií.

Mezi náročné **výchovné situace**, které musí vychovatel zvládnout patří: agresivita, pláč dítěte, ubližování sobě nebo ostatním. Jejich včasné vyřešení ve skupině zabrání mimo jiné vyčleňování jednotlivců z kolektivu družiny. Vychovatel musí pracovat samostatně, případné konflikty řeší s třídním učitelem, výchovným poradcem, rodiči nebo ředitelem školy. Jako prevence dobře funguje dodržování stanovených hranic v rámci skupiny a pro vychovatele se doporučuje psychohygiena pro udržování či znovuzískání duševního zdraví.

Přítomnost dítěte s ADHD **vysoce ovlivňuje míru pozornosti vychovatele a tím i jeho práci**. Přítomnost asistenta pedagoga je tedy klíčová. Někteří vychovatelé v rámci skupiny osloví staršího šikovného chlapce či dívku, který na mladšího spolužáka s ADHD při některých činnostech trochu dohlíží. Tato spolupráce je vždy dobrovolná a oboustranně výhodná. Dítě s ADHD získává pomocníka a starší dítě zase buduje sebevědomí a dostává pochvalu. Celkově se tím děti učí vzájemně si pomáhat.

Spolupráce s rodiči je vždy vítaná, nebývá v ní problém. Vychovatele nemotivuje ke spolupráci zvědavost, ale jen zájem pracovat co nejlépe s dítětem a se svojí skupinou. Většina rodičů to oceňuje, jen občas se najde rodina, které to nevyhovuje. Spolupráce dětem

přináší klid, vidí v ní dobrý příklad jak komunikovat. Zmírňuje výkyvy nálad dětí, dodává jim pocit jistoty a to je dobré pro všechny.

11 Diskuze

Role vychovatele je ve vzdělávacím procesu stejně nepostradatelná, jako role ostatních pedagogických pracovníků. Z výzkumu vyplynulo, že pokud je práce vychovatele zaměřená na práci se skupinou dětí, ve které jsou jak děti intaktní, tak i děti s ADHD, výrazně mu pomáhá při práci asistent pedagoga, který se věnuje dítěti/dětem s ADHD. Tím umožňuje vychovateli rozložit svoji pozornost mezi všechny děti ve skupině stejně.

O tomto se zmiňuje i Jeřábková (2012) slovy: Asistent pedagoga pomáhá žákům přizpůsobit se školnímu prostředí, pomáhá pracovníkům školy při výchově a vzdělávání, pomáhá při komunikaci se žáky a spolupráci se zákonnými zástupci.

Dále bylo z rozhovorů zjištěno, že vzájemná pomoc mezi dětmi ve skupině, je cíleně řízená vychovatelem, aby se děti učily spolupracovat, spolu vycházet a pomáhat si. Zároveň vychovatel v dětech podporuje rozvoj zdravého sebevědomí a spolupráci v rámci skupiny.

Vychovatelka B sdělila: *„Dítě s ADHD často ovlivňuje skupinu tím, že narušuje celý náš program a my ho musíme usměrnit tak, aby se zapojilo, stylem: dát mu větší zodpovědnost, dát mu roli pomocníka, aby nevymýšlelo nežádoucí věci navíc. Dítě pak nestrhává kolektiv a nebourá program.“*

Podobně se vyjadřuje Bendl a kol., (2015). Vychovatel pracuje s heterogenní skupinou, což může vypadat složitě, ale při správném přístupu se toho dá využít k vzájemnému učení a inspiraci. A také zmiňuje: Vychovatel si je vědom, že musí věnovat dostatek pozornosti „nudícím se“ chlapcům a včas reagovat.

Podle výpovědí vychovatelek bylo také zjištěno, že role vychovatele zahrnuje i tvorbu určitých pravidel, jejichž dodržování pomáhá vychovateli, ale i dětem pracovat efektivně a zvládnout den v pohodě. Dále z rozhovorů vyplynulo, že přestoupení pravidel lze řešit např. úkolem navíc, kdy se dítě jednak zabaví, ale také se jeho pozornost převede žádoucím směrem, aniž by muselo dostat trest. Dobrou alternativou k tomuto zjištění je tvorba pravidel, kterou zmiňují Jurkovičová a Žáčková (2018), kde píšou: Pro děti je dobré a důležité vědět, které chování je správné a oceňované, a které není. Pravidla jsou jednoduchá a není jich mnoho, nejvíc šest, jsou vystavená na viditelném místě. Sankce za porušení pravidel si určí skupina předem.

Dalším vhodným přístupem při práci s dětmi je samostatnost a zkušenosti, které vychovatel uplatňuje při řešení vyhocených situací, ke kterým občas dochází. Patří sem pláč, ubližování ostatním či sobě a někdy i agresivita. Vychovatel situaci zvládne řešit sám, nebo za pomoci asistenta, a to podle momentální situace, např. děti rozdělí do jiných pracovních skupin či změní hru.

Pro srovnání popisovaných projevů lze použít terminologii Světové zdravotnické organizace WHO, kde podle 10 revize MKN 10 je používán mimo jiné termín hyperkinetická porucha chování, který označuje přidružení problematického chování k syndromu ADHD např. agrese, opoziční chování a jiné.

Dále bylo výzkumným šetřením zjištěno, že vychovatel podporuje komunikaci a spolupráci s rodinou dítěte, protože u těchto dětí lze během dne pozorovat klid a lepší spolupráci v rámci činností družiny. Pokud rodina prožívá nějaké těžké období, (např. úmrtí v rodině), rolí vychovatele je dítě podporovat a chápat jeho situaci. Na základě těchto informací, vychovatel zohledňuje stav dítěte a volí způsob další práce. Takže může být konstatováno, že spolupráce má kladný vliv jak na práci vychovatele, tak na dítě a následně na klima celé skupiny.

Také Jurkovičová a Žáčková (2018) popisují, jak je důležité si všimnout, v jakém psychickém rozpoložení přichází dítě do školy. Pokud dítě ovlivňuje nějaká negativní událost, je třeba jej vhodně odreagovat a převést do pozitivního prožívání. Tím se změní jeho emoční ladění, např. povzbuzením nebo pocitem potřebnosti. Někdy se dítě s ADHD cítí v napětí a samo neví proč, reaguje však podrážděně. Pak je dobré se mu věnovat, aby cítilo snahu pomoci.

Závěr

Tuto bakalářskou práci na téma „Vychovatel a jeho role směrem k dítěti s postižením“ jsem zaměřila na specifikaci přístupu k dětem s ADHD ve školní družině na běžném typu školy směrem od vychovatele. Práce přinesla zjištění, jakými odbornými znalostmi a praktickými dovednostmi musí vychovatel při výkonu své profese disponovat. Ukázala také na nespočet situací, které musí v průběhu dne zvládnout.

Role vychovatele spočívá v určité celkové otevřenosti, i směrem k dětem s ADHD a jejich rodinám, ochotě spolupracovat a hledat možnosti rozvoje formou zábavy a hry. Zároveň také držet hranice a propojovat celou skupinu. Vytvářet harmonické prostředí. Při konfliktu, který se u dětí s ADHD vyskytuje častěji, je takovým „mediátorem“, který musí každou situaci bezpečně zvládnout. Podle dalších zjištění tomu prokazatelně napomáhá komunikace a spolupráce s rodinou, kterou vychovatel v případě zájmu podporuje.

Všechny poznatky uvedené v teoretické části byly získány z odborných zdrojů a platné legislativy. Data pro tento kvalitativní výzkum byla čerpána z polostrukturovaných rozhovorů se čtyřmi vychovatelkami, které mají ve svých skupinách v družinách i dítě/děti s ADHD.

Námětem pro další výzkumné šetření by mohla být spolupráce školy a rodiny mimo vyučování a její vliv na dítě s ADHD.

Vzhledem ke svému charakteru je tato práce přínosná hlavně pro budoucí vychovatele, ale i pro rodiny, jejichž členem je dítě s ADHD.

Seznam bibliografických citací

1. BENDL, PH.D., prof. PaedDr. Stanislav. *Vychovatelství: Učebnice teoretických základů oboru*. U Průhonu 22, 170 00 Praha 7: Grada Publishing, a.s., 2015, 2015. ISBN 978-80-247-4248-9.
2. GOETZ, M., UHLÍKOVÁ, P. *ADHD*. Praha: Galén, 2013, 160 s. ISBN 978-80-7262-630-4.
3. HÁJEK, Bedřich a Jiřina PÁVKOVÁ. *Školní družina*. 3. vydání. Praha: Portál Praha, 2011. ISBN 978-80-7367-900-2.
4. CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. *Pedagogika (Grada)*. ISBN 978-80-247-5326-3.
5. JEŘÁBEK, Hynek. *Úvod do sociologického výzkumu*. Dot. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-662-5
6. JUCOVIČOVÁ, D., ŽÁČKOVÁ, H. *Máte neklidné a nesoustředěné dítě? Metody práce s dětmi s ADHD především pro učitele a vychovatele*. Praha: D+H nakladatelství, 2013, 147 s. ISBN 978-80-87295-11-3.
7. LECHTA, Viktor. *Základy inkluzivní pedagogiky: Dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole*. Praha: Portál Praha, 2008. ISBN 978-80-7367-679-7.
8. MASLOW, Abraham Harold. *O psychologii bytí*. Praha: Portál Praha, 2014. ISBN 978-80-262-0618-7.
9. Mezinárodní Klasifikace Nemocí: Mezinárodní Statistická Klasifikace Nemocí a Přidružených Zdravotních Problémů Ve Znění Desáté Decenální Revize MKN-10. Vyd. 3. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky, 1992.
10. PÁVKOVÁ, Jiřina, Bedřich HÁJEK, Břetislav HOFBAUER, Alena PAVLÍKOVÁ a Vlasta HRDLIČKOVÁ. *Pedagogika volného času*. 4. vydání. Praha: Portál Praha, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6.
11. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2012, 872 s. ISBN 978-80-262-0225-7.

Elektronické citace

1. Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin. *MŠMT ČR* [online]. Česká republika: MŠMT, 2002 [cit. 2023-06-07]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>
2. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/skolni-druziny>.<http://www.msmt.cz>. [Online][citace:4.zari2022.]
3. MERTIN, Václav. ADHD – POHLED PSYCHOLOGA. *PEDIATRIE PRO PRAXI* [online]. Katedra psychologie FF UK, Praha, 2004, **2004**(2), 4 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <http://www.solen.cz/pdfs/ped/2004/02/02.pdf>
4. *Metodika pro podporu tvorby Školního vzdělávacího programu ve Školských zařízeních pro zájmové vzdělávání* [online]. Vydání 2. aktualizované a rozšířené. Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy Odbor pro mládež Národní institut dětí a mládeže, 2009 [cit. 2023-04-23]. ISBN 978-80-86784-77-9. Dostupné z: <https://www.nidv.cz/images/npublications/publications/files/11%20ZNV%20Metodik a%20pro%20podporu%20tvorby%20svp%20GOOGLE%20text.pdf>
5. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha: MŠMT, 2002 [cit. 2023-04-24]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>
6. RABOCH, Jiří, Michal HRDLIČKA, Pavel MOHR, Pavel PAVLOVSKÝ a Radek PTÁČEK. DSM-5® : diagnostický a statistický manuál duševních poruch *1. Vufind.mzk.cz* [online]. Praha: Hogrefe - Testcentrum, 2015 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:37024c20-09ff-11eb-b34d-005056827e51>
7. REICHEL, Jiří. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6
8. ŠVP školní družiny. *ŠVP školní družiny* [online]. 2014, **2014 - 2015**(1), 25 [cit. 2023-04-28]. Dostupné z: <https://portal.csicr.cz/Files/Get/130A06D9-A2DC-4BA7-89E4-147D1D24E5D3>
9. Vyhláška MŠMT ČR č. 74/2005. *Zákony pro lidi* [online]. Česká republika: AION CS, s.r.o, 2005 [cit. 2023-04-28]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-74>

10. Výkaz o školní družině – školním klubu. Z 2-01 [online]. 2022, **2022**(1), 4 [cit. 2023-04-24]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/57789/>

Seznam tabulek

Tab. č. 1: Výzkumné kategorie

Tab. č. 2: Přehled respondentů

Tab. č. 3: Náplň práce vychovatele 1

Tab. č. 4: Náplň práce vychovatele 2

Tab. č. 5: Nároky na práci vychovatele 1

Tab. č. 6: Nároky na práci vychovatele 2

Tab. č. 7: Spolupráce

Přílohy

Příloha č. 1

Otázky k rozhovorům s vychovateli

1. Jste ráda vychovatelkou?
2. Co Vás k této práci přivedlo?
3. Co Vám tato práce přináší a co naopak bere?

Jak ovlivňuje práci vychovatele přítomnost dítěte nebo dětí s ADHD

1. Co pro Vás znamená přítomnost dítěte s ADHD ve skupině?
2. Jaké zásady dodržujete při své práci, kdy je v družině přítomno i dítě s ADHD?
3. Jak vnímáte přítomnost asistenta pedagoga u dítěte s ADHD v družině?
4. Jaké máte praktické zkušenosti s dětmi se syndromem ADHD?
5. Jak si doplňujete vzdělání nebo informace pro práci s dětmi s ADHD?

1. Jak upravit program pro heterogenní skupinu dětí (dětí intaktní a současně dítě s ADHD)?

1. Jak sestavujete denní/týdenní program?
2. Co při sestavování denního/týdenního programu v družině zohledňujete?
3. Jsou nějaká specifika pro práci s heterogenní skupinou?
4. Co by Vám při práci s heterogenní skupinou pomohlo?
5. Co pomáhá spolupráci ve skupině?
6. Kde čerpáte inspiraci k úpravě programu pro heterogenní skupinu, kde je přítomno i dítě s ADHD?

2. Jaké výchovné situace musí vychovatel zvládnout vyřešit během těchto projevů?

1. Jaké výchovné situace řešíte, pokud dítě s ADHD nemá zrovna „svůj den“?

2. Kdo Vám pomůže při řešení nastalé situace?

3. Jak předcházíte nežádoucím a nebezpečným situacím v chování dětí?

3. Do jaké míry je ovlivněna práce vychovatele, který má v kolektivu dětí v družině i dítě s ADHD?

1. Pokud máte ve skupině i dítě s ADHD, co děláte jinak?

2. Co by měl vychovatel předjímat a na co dávat pozor během dne, pokud má ve skupině i dítě s ADHD?

3. Jak velká heterogenní skupina dětí je konkrétně pro Vás a Vaši práci ideální?

4. Jak je zajištěna bezpečnost dětí a dospělých během provozu družiny?

4. Jak důležitá je spolupráce/komunikace s rodičem dítěte s ADHD v rámci družiny?

1. Je pro práci s dítětem s ADHD důležitá komunikace a spolupráce s rodinou dítěte?

2. Jaké jsou silné a slabé stránky komunikace vychovatele s rodinou?

3. Jaký pozorujete vliv na dítě, pokud vychovatel a rodina spolupracuje?

4. Pokud rodina dítěte nespolupracuje, jak to ovlivní Vaši práci?

Děkuji Vám za rozhovor.

Příloha č. 2

Přepsaný záznam rozhovoru - vychovatelka A

Jste ráda vychovatelkou?

Určitě. Práce s dětmi je velmi zajímavá.

Co Vás k této práci přivedlo?

Před čtyřmi roky, jsem dostala tuto nabídku. A jelikož jsem vždycky chtěla pracovat s dětmi, tak jsem tuto nabídku přijala.

Co Vám tato práce přináší a co naopak bere?

Tak určitě nové zkušenosti. Dnešní děti žijí v jiném světě, než jsme žily my. Je hodně těžké je motivovat k jakýmkoliv činnostem. Vyžaduje to velkou dávku kreativity ve všech směrech. Bere mi to iluzi, jestli vůbec chtějí trávit volný čas smysluplnými činnostmi.

Jak ovlivňuje práci vychovatele přítomnost dítěte nebo dětí s ADHD?

1. Co pro Vás znamená přítomnost dítěte s ADHD ve skupině?

V družině mám celkem čtyři děti s diagnostikovanou specifickou poruchou chování. Tak, asi chápete, že vyžadují velmi zvýšenou pozornost, což kolikrát, nebo celkem vždy naruší naši společnou práci.

2. Jaké zásady dodržujete při své práci, kdy je v družině přítomno i dítě s ADHD?

Snažím se na tu jejich nepozornost zvyknout a musím s tím umět pracovat. Musím mít reálná očekávání. Při práci s těmito dětmi často střídám činnosti, snažím se dodržovat určitou pravidelnost a pracujeme po kapkách. Určitě je nepřiměřeně nekárám, protože se to mívá účinkem.

3. Jak vnímáte přítomnost asistenta pedagoga u dítěte s ADHD v družině?

Velmi pozitivně. Neuměla bych si to bez ní vůbec představit.

4. Jaké máte praktické zkušenosti s dětmi se syndromem ADHD?

S dětmi se syndromem ADHD pracuji necelé čtyři roky. Každé dítě je jiné.

5. Jak si doplňujete vzdělání nebo informace pro práci s dětmi s ADHD?

V rámci školy nám paní ředitelka domlouvá kurzy DVPP. Mám nakoupenou i nějakou odbornou literaturu, sleduji i online webináře o této problematice.

1. Jak upravit program pro heterogenní skupinu dětí (dětí intaktní a současně dítě s ADHD)?

1. Jak sestavujete denní/týdenní program?

Jednoduše podle zájmů dětí ve skupině.

2. Co při sestavování denního/týdenního programu v družině zohledňujete?

Máme to dané v našem ŠVP. Podle toho kolik je dětí, jaké je roční období, co se zrovna děje... je to prostě různé. Hlavně složení skupiny dětí a co je možné s nimi zvládnout a co dělaly ve vyučování. Zda měly náročný den nebo ne. Někdy lítají na hřišti a někdy si jen kreslí nebo si povídáme.

3. Jsou nějaká specifika pro práci s heterogenní skupinou?

Každé dítě je jiné a často se neumí mezi sebou komunikovat. Odlišně některé věci chápou.

4. Co by Vám při práci s heterogenní skupinou pomohlo?

Méně dětí v družině. Tak do 12 max.

5. Co pomáhá spolupráci ve skupině?

Musí být dobré a kamarádské klima a důvěra.

6. Kde čerpáte inspiraci k úpravě programu pro heterogenní skupinu, kde je přítomno i dítě s ADHD?

Hodně konzultuju věci i s třídními učiteli, vychovatelkami i rodiči. Co děti baví, co u nich rozvíjet v čem jsou úspěšní a motivovat je. Na tom základě potom vymýšlíme aktivity.

2. Jaké výchovné situace musí vychovatel zvládnout vyřešit během těchto projevů?

1. Jaké výchovné situace řešíte, pokud dítě s ADHD nemá zrovna „svůj den“?

Někam zaleze, brečí, nereaguje, sám si ubližuje nebo ubližuje ostatním.

2. Kdo Vám pomůže při řešení nastalé situace?

Zrovna v danou chvíli to řeším sama. Potom situaci konzultuji s rodiči. Často bývá dítě přetažené z náročného dne. Někdy reaguje špatně na různé podněty. Například, že si chce vzít stejnou hračku jak ten druhý apod.

3. Jak předcházíte nežádoucím a nebezpečným situacím v chování dětí?

Vhodně stráveným časem. Aktivitami, které je budou bavit.

3. Do jaké míry je ovlivněna práce vychovatele, který má v kolektivu dětí v družině i dítě s ADHD?

1. Pokud máte ve skupině i dítě s ADHD, co děláte jinak?

Musím vymýšlet činnosti, aby se začlenilo a nemělo tendenci dělat něco jiného.

2. Co by měl vychovatel předjímat a na co dávat pozor během dne, pokud má ve skupině i dítě s ADHD?

Mít toto dítě stále ve své blízkosti.

3. Pokud má dítě s ADHD výkyvy nálad, jak reagujete?

Snažím se si toho nevšímat. Většinou to dítě za chvíli přejde.

4. Jak velká heterogenní skupina dětí je konkrétně pro Vás a Vaši práci ideální?

Maximálně 12 dětí.

5. Jak je zajištěna bezpečnost dětí a dospělých během provozu družiny?

Máme ukotveno v ŠVP školní družiny.

4. Jak důležitá je spolupráce/komunikace s rodičem dítěte s ADHD v rámci družiny?

1. Je pro práci s dítětem s ADHD důležitá komunikace a spolupráce s rodinou dítěte?

Ano, je velmi důležitá.

2. Jaké jsou silné a slabé stránky komunikace vychovatele s rodinou?

Mám zatím jen dobré zkušenosti. Negativní zkušenost nemám.

3. Jaký pozorujete vliv na dítě, pokud vychovatel a rodina spolupracuje?

Snad, že dítě je vyrovnané a vnímá pozitivně pobyt ve ŠD. Jinak nevím co na to říct.

4. Pokud rodina dítěte nespolupracuje, jak to ovlivní Vaši práci?

To nemohu posoudit, zda to má nějaký vliv. Zatím mám jen dobrou zkušenost.

Děkuji Vám za rozhovor.

Přepsaný záznam rozhovoru - vychovatelka B

1. Jste ráda vychovatelkou?

Jsem ráda vychovatelkou, ráda pracuji v odpoledních aktivitách při různých hrách a činnostech. Vrací mě to do mládí a do dětství.

2. Co Vás k tomu vedlo?

Od mládí jsem pracovala s dětmi, moc mě to bavilo, a tak jsem přešla do družiny, abych to měla každý den.

3. Co Vám tato práce přináší a co naopak bere?

Práce mi přináší velkou radost a pocit naplnění, smysl života. Někdy mi bere energii a nervy (smích)

Jak ovlivňuje práci vychovatele přítomnost dítěte nebo dětí s ADHD?

1. Co pro Vás znamená přítomnost dítěte s ADHD ve skupině?

Dítě s ADHD často ovlivňuje skupinu tím, že narušuje celý náš program a my ho musíme usměrnit tak, aby se zapojilo, stylem: dát mu větší zodpovědnost, dát mu roli pomocníka, aby nevymýšlelo nežádoucí věci navíc. Dítě pak nestrhává kolektiv a nebourá program.

2. Jaké zásady dodržujete při své práci, kdy je v družině přítomno i dítě s ADHD?

Hlavní je jednoduchost, jednoduché povely, stručnost, ale hlavně taky důslednost. Tyto zásady musíme dodržovat, jinak se nám celá spolupráce sesype.

3. Jak vnímáte přítomnost asistenta pedagoga u dítěte s ADHD v družině?

Asistent, pokud v družině je, je vždycky lepší, protože se zaměří na to dítě s ADHD a já mám větší prostor pro ty ostatní děti. Nebo-li moje pozornost pak patří všem stejně.

4. Jaké máte praktické zkušenosti s dětmi se syndromem ADHD?

Tak např. v naší družině máme takovou malou tělocvičnu, naše děti s ADHD jsou tak neposedné, že než se otočím, hned jsou na ribstolech nebo na švédské bedně. Tyto děti jsou strašně rychlé a neposedné. Věnuji se všem dětem ve skupině, a jen se otočím někde venku k ostatním, už leze na strom, já pak dohlížím, aby opatrně slezl, a pořád jim musím vysvětlovat naše pravidla. Sama bych to nezvládla.

5. Jak si doplňujete vzdělání nebo informace pro práci s dětmi s ADHD?

Já studuji na vysoké škole speciální pedagogiku, dále čerpám inspiraci z knih a na internetu.

1. Jak upravit program pro heterogenní skupinu dětí (dětí intaktní a současně dítě s ADHD)?

1. Jak sestavujete denní/týdenní program?

Máme ŠVP pro družinu, je roční plán i týdenní, toho se držím. Naše aktivity jsou hlavně o dobrovolnosti, pokud je ve skupině člen s ADHD, činnost by měla být svižnější, jednodušší, akční, ne zdlouhavá, ne nudná.

2. Co při sestavování denního/týdenního programu v družině zohledňujete?

Zohledňujeme aktuální počet dětí ve skupině, roční období, tradice, zvyky a svátky a podle toho v tom týdnu zaměříme jak tvoření, tak třeba i estetickou výchovu, nějakou lidovou tvorbu nebo hudební či výtvarnou.

3. Jsou nějaká specifika pro práci s heterogenní skupinou?

Hlavní je bezpečnost pro všechny děti, opravdu je potřeba mít zkušenosti, práce je hodně náročná na energii a pozornost. Mnohem více než při práci s dětmi intaktními, kde je větší prostor skupinu jen tak vnímat.

4. Co by Vám při práci s heterogenní skupinou pomohlo?

Určitě menší počet dětí ve skupině.

5. Co pomáhá spolupráci ve skupině?

Pomáhá plánování činností, které skupinu drží pohromadě. Takže hudba je poslechová, písničky, a zároveň dítě s ADHD se může zaměstnat například bubnováním, takže jsou všichni spokojeni. Nebo sport, hodně pohybu, ale někdo může jen fandit.

6. Kde čerpáte inspiraci k úpravě programu pro heterogenní skupinu, kde je přítomno i dítě s ADHD?

Nejvíce čerpám z internetu a od kolegů z jiných škol. Hodně výběr programu podřizují zájmům dětí ve skupině, hledám, co by je bavilo.

2. Jaké výchovné situace musí vychovatel zvládnout vyřešit během těchto projevů?

1. Jaké výchovné situace řešíte, pokud dítě s ADHD nemá zrovna „svůj den“?

Záleží jak kdy. Dítě se někdy vzteká, bere ostatním hračky a tím si získává pozornost. U některých dětí je to i rozmazlenost z rodiny, kdy rodiče nezvládají výchovu a tak ho nechají, aby „projevovalo svou osobnost“ a v kolektivu je to problém, protože nemá hranice. Na někoho platí více důraznost, na jiného jednoduché příkazy. Tyto děti někdy jako kdyby vply, a neslyší.

2. Kdo Vám pomůže při řešení nastalé situace?

Musím si poradit sama a později to mohu řešit s rodiči, výchovným poradcem nebo i ředitelem školy.

3. Jak předcházíte nežádoucím a nebezpečným situacím v chování dětí?

Snažím se děti zaujmout, zaměstnat a udržovat v klidu. Pokud vidím v kolektivu blížící se hrozbu, snažím se odvést pozornost jinam, změnit činnost nebo rozdělit děti v neklidu.

3. Do jaké míry je ovlivněna práce vychovatele, který má v kolektivu dětí v družině i dítě s ADHD?

1. Pokud máte ve skupině i dítě s ADHD, co děláte jinak?

Musím být stále ve střehu, víc se soustředit a být kreativní, abych toto dítě dovedla bezpečně zaměstnat po celou dobu družiny. Pak je všechno v pořádku.

2. Co by měl vychovatel předjímat a na co dávat pozor během dne, pokud má ve skupině i dítě s ADHD?

Intaktní děti se někdy chovají v přítomnosti dítěte s ADHD jinak, než když tam není. Někdy je vidět, že takové děti strpí, protože nemají na výběr. Dítě s ADHD jim třeba kazí hru. Jindy jsou nejlepší kamarádi. Nesmím dopustit, aby došlo k vyčleňování ani k šikaně.

3. Pokud má dítě s ADHD výkyvy nálad, jak reagujete?

To někdy bývá po vyučování. Běžně děti mívají odpočinkový režim po obědě. Jenže dítě s ADHD překypuje energií, protože se nemohlo hýbat a lítat během vyučování a odpočívat nechce. Dám mu třeba gymnastický míč, na kterém skáče, nebo balónek aby si házel atd. Vycházím ze zkušeností s konkrétním dítětem.

4. Jak velká heterogenní skupina dětí je konkrétně pro Vás a Vaši práci ideální?

Mě vyhovuje skupina o šesti až osmi dětech.

5. Jak je zajištěna bezpečnost dětí a dospělých během provozu družiny?

Bezpečnost zajišťuji sama s asistentem nebo dalším vychovatelem podle bezpečnostního řádu naší družiny.

4. Jak důležitá je spolupráce/komunikace s rodičem dítěte s ADHD v rámci družiny?

1. Je pro práci s dítětem s ADHD důležitá komunikace a spolupráce s rodinou dítěte?

Je důležitá velmi, pomáhá vědět, s jakou náladou dítě s ADHD do školy ráno přichází, pokud se děje něco závažného, může to ovlivnit i několik dní náladu toho dítěte a tím i naši práci. Stejně tak nás potěší dobré zprávy. Není v tom zvědavost jen zájem o spolupráci.

2. Jaké jsou silné a slabé stránky komunikace vychovatele s rodinou?

Silnou stránkou je spolupráce s rodiči, dohodnuté hranice a jejich dodržování doma i ve škole. Slabou stránkou někdy je nedůvěra rodičů v důležitost naší práce.

3. Jaký pozorujete vliv na dítě s ADHD, pokud vychovatel a rodina spolupracuje?

Dítě je klidnější, ví, co může čekat, určitý stereotyp těmto dětem vyhovuje a zmírňuje výkyvy nálady.

4. Pokud rodina dítěte nespolupracuje, jak to ovlivní Vaši práci?

Pokud rodina nespolupracuje, trvá déle než se s dítětem s ADHD ve skupině sladíme, ale jde to. Jedeme podle vnitřních pravidel.

Děkuji Vám za rozhovor.

Anotace

Jméno a příjmení:	Ivana Jeřábková
Katedra:	Ústav speciálně-pedagogických studií
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Dita Finková Ph. D.
Rok obhajoby:	2023

Název práce:	Vychovatel a jeho role směrem k dítěti s postižením
Název v angličtině	The Educator and His Role Towards a Child With Disabilities
Anotace práce	<p>Bakalářská práce se zabývá tématem vychovatele a jeho role ve vztahu k dítěti s postižením, která je blíže zaměřena na práci s dítětem/děťmi s ADHD.</p> <p>Práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část. Teoretické poznatky jsou získány z odborné literatury a platné legislativy. Empirická část je zaměřena na metodologii a výsledky kvalitativního výzkumného šetření, vedeného se čtyřmi respondentkami, které mají praxi v oboru a zkušenosti s prací s dítětem s ADHD v družině.</p>
Klíčová slova:	Vychovatel, dítě s ADHD, náplň práce, asistent pedagoga, spolupráce
Anotace v angličtině:	<p>The bachelor's thesis deals with the topic of the educator and his role in relation to a child with a disability, which is more closely focused on working with a child/children with ADHD.</p> <p>The work is divided into a theoretical and an empirical part. Theoretical knowledge is obtained from specialized literature and valid legislation. The empirical part is focused on the methodology and results of a qualitative research study conducted with four female respondents who have experience in the field and experience working with children with ADHD in a group.</p>
Klíčová slova v angličtině:	Educator, child with ADHD, job description, teacher assistant, cooperation
Přílohy vázané v práci_	Otázky k rozhovorům, přepis rozhovorů s vychovatelem
Rozsah práce:	56
Jazyk práce:	čeština